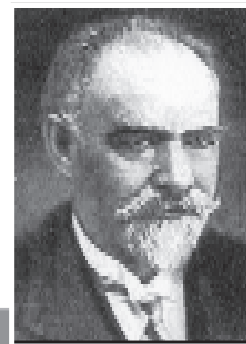

АКАД. ПРОФ. Д-Р АНАСТАС ИШИРКОВ

(ПО СЛУЧАЙ 140 ГОДИНИ ОТ РОЖДЕНИЕТО МУ)

БЕЛЕЖИТИ БЪЛГАРСКИ ГЕОГРАФИ

Потикъ за реформи въ учебния планъ по география.¹

Es ist nichts fähiger, den gesunden Menschenverstand aufzutheilen, als gerade die Geographie.²

Kant.

От всички предмети на обучението в нашите училища се предоставя „сравнително“ най-малко място за география. На самия предмет се гледа така „през пръсти“, че от учителите по география в средните училища не се изисква да имат специално образование по нея. Главни причини за това са: 1) много, иначе, високо образовани първенци имат само повърхностни познания от география и знаят само плавните черти на съдържането ѝ; 2) недостатъчно се познава и оценява, колко може да помогне географическото обучение за общото образование и подигане духа на учениците, ако то се ръководи от добре подготвени учители по този предмет 3) учителските съвети на средните училища не са дошли още до мисълта, че географията е единичният предмет, който свързва естествено-математическите познания с историческите и образува силно противодействие на вредното разпокъсване, и че географията има голямо значение тъкмо за горните класове, защото там достига онова двойно познание своя връх.

Да вземе географията и в нашите училища онова място, което искат да ѝ дадат географите на западните просветени държави в техните училища и което са почти сполучили вече, трябва да се създае и у нас образователното значение на геогра-

фията и да се знае как е застъпена тя в училищните програми на напредналите държави.

Ние живеем в края на XIX век и децата, които възпитаваме сега, ще развият обществената си деятелност в XX век. Днес се разпростират отношенията на народите с европейска култура по цялата земя и то се в по-големи размери и с по-голяма сила. И ние макар да сме малък народ с култура, която току-що се заражда, но географическото положение на страната ни и характерът на стоките, които изнасяме навън, са такива, че всички тези отношения достигат и нас, било то посредствено или направо...

И ако се взрем по-хубаво в политическите и стопанските стремления на народите, то виждаме, че едно международно заплитане на най-различни интереси и отношения е обхванало цялата земя и е дошла работата до там, че много обстоятелства от обществения ни живот и между туй често особено важни, именно тези, които достигат стопанския ни живот, се влияят от постоянните промени на отношенията в различните чужди страни и части на земята. За нас, като граждани на конституционна държава, които трябва да вземат участие в разрешението на всички въпроси от обществения ни живот, било посредствено като избиратели или направо като народни избранници, е много важно да познаваме

¹ Статията е публикувана в сп. „Училищен преглед“, год. I, 1896, №10, с. 1046-1061. Препечатва се със съкращение

² Нищо не просветлява здравия човешки разум по-добре от географията, Им. Кант

добре различните части на земята и техните природни производства, условия за живот и жители.

Най-голяма практическа стойност има обаче отечествената география. Всяко предприятие в България може да наречем част от практическа география, защото неговият успех зависи много от доброто познаване на почвата, климата, поенето, растенията, поселищата, пътищата и др. Особено съзнателно се изследват всички географически отношения, кога дойде работата за големи предприятия, както, например, да се регулират реки, да се прокарат железни пътища, да се прокопават канали, да се градят пристанища и др. Колкото е по-напреднала една държава, толкова по-грижливо и по-основателно изследва тя земята си.

Но да се знаят фактите, за географията е само една страна от нейната задача. Географското обучение може да помогне много и за развитието на духа у учениците, ако то се ръководи от добре подготвен учител по този предмет. Физическата география, както и другите естествени науки, привиква учениците да наблюдават и да вадят заключение по индуктивен начин. Географическото обучение добива способността да образува духа във висша степен, да възбужда живо мисълта, да привиква разума на законност и хармония и с това да намалява суеверието, ако търсим вътрешната причинна зависимост на действителните явления. И тука не е работата да се въведе преждевременно в училищното обучение академическа наука и с това да се накарни в нещо изпълнението на главната задача на училището: да се положи основа за елементите на тази наука; не е работата и там, да претоварим някакси обучението – гледа се главно, кога разглеждаме отделни предмети, да се стремим винаги да ги хванем по-живо, като търсим по-живо, като търсим вътрешните отношения на единия към другия и, до колкото могат схващат учениците, да се дигри причинната зависимост; и с това не само няма да се пренебрегне или изостави изучаването на фактите, а напротив, ще се поощрява. Това, което се представи на учениците в добре разбрана за тях вътрешна връзка, ще възбуди у тях много по-голям интерес, и понеже то е схванато с разума ще се запомни много по-лесно и по-добре. И такова изложение на фактите бива много по-поучително, буди много повече мисълта и обогатява фантазията.

Така могат да се изложат фактите не само в горните класове на средните ни училища, а и учениците от долните класове би могло да разберат много работи. И за тях това би имало двойно значение,

защото именно те са обречени да изучават извънредно много фактове наизуст. Но схващането вътрешната зависимост на явленията трябва постепенно да се разширява и прониква се по-дълбоко и по-дълбоко и да достигне най-голямото си развитие в последните два класа, дето учениците могат да оползотворят най-поучително своите познания, които са сдобили по математико-естествените и историческите предмети.

Няколко примера от отечествената география са достатъчни, мисля, за да илюстрират образователното значение на географията. – По какво са различава главно Балканският полуостров от Пиринейския и Апенинския? Как са възникнали островите в моретата Адриатическо, Егейско и Йоническо? Как се обяснява това, дето много от реките в западната част на Балканския полуостров (в Динарските Алпи) се изгубват някъде под земята и после се показват пак на повърхнината? Защо няма големи реки на Б. пол.? Как се обяснява това, дето на Б. п. живяхте толкова много различни народи? Защо Б. п. има много по-суров климат отколкото Апенинския? Къде видяхте маслините в Б. п. и как се обяснява посоката на границата им? Какво влияние има Стара планина върху влиянието на Южна България? Значението на Босфора и Дарданелите в старо и ново време. – Кои обстоятелства способстват на Цариград да задържи значението си във всичките исторически промени от времето на гръцките колонии и до днес? Кои обстоятелства поддигнаха толкова много значението на град Солун? Кои са главните пътища на Балк. полуостров и кое географическо обстоятелство определи тяхната посока още от най-старо време? Защо по западните брегове на Б. п. не можах да се развият големи градове? Защо отпаднаха сега градовете Видин и Силистра, когато те преди 80–100 години са играли главна роля на Дунава? Защо не може да се развива Хасково, като се намира в много плодородна страна? Кое помогна на Бургас да се развие тъй бързо? Защо отпада сега градът Лом, когато преди 1888 година се развиваше така бързо? Кои обстоятелства придават голямо значение на Шипченския проход? Защо десните протоци на Марица биват и лете пълноводни, когато много от левите пресъхват? Защо десните брегове на Дунавските притоци са по-високи от левите? Какво влияние може да има върху нашето културно и стопанско развитие това обстоятелство, дето у нас около 28 % от населението ни живее в поселища с 2000 и повече жители, когато в Сърбия само 13 % и в Румъния – 17 %?

Какъ е застъпена географията въ учебните планове на първоначалните и средните училища въ Саксония и Прусия.

Всяко кралство, княжество, херцогство и всеки свободен град на германското царство се грижи отделно за училищата си и учебните им планове, разбира се, са различни. Ако разглеждам тука, как е застъпена географията само в саксонските и пруските учебни планове, то го правя, не че те имат някакво преимущество пред другите, а защото съм живял в тези кралства и познавам техните училища по-добре.

Саксония

За да се разберат по-добри учебните планове на саксонските първоначални и средни училища, трябва да се запознаем по-напред горе-долу с наредбата на тези училища.

Всяко дете в Саксония е задължено да посещава цели 8 години (6 – 14) просто народно училище. Освобождават се от това задължение само онези деца, чиито родители могат да докажат, че те ще могат сами или чрез други лица да им дадат нужното образование. Всички деца, които са свършили просто народно училище и не могат да продължат по други начини учението си, трябва да посещават още три години допълнителни училища...

Но както матурата от класическа гимназия може да се приеме в техническо училище, също тъй и матурата от реална гимназия се приема в университета.

Класическите и реалните гимназии имат 9 класа и те носят тези имена: e sextet (VI), quinta (V), quarta (IV), untertertia (III b), obertertia (III a), untersecunda (II b), obersecunda (II a), unterprima (I b), oberprima (I a).*

Прусия

В Прусия задължителното учение трае също 8 години...

Географията в учебния план за народно училище

Обучението по география в пруските народни училища захваща най-рано в третата (8-9) и най-късно в петата учебна година (10-11 годишна възраст).

Обучението по география захваща с география-

та на родното място, по-нататъшната му задача образува географията на Германия и главните неща на мирознанието (велткунде): форма и движение на земята, възникване на дневните и годишните времена, зоните, петте морета на света и петте части на сушата, най-главните държави и градове на земята, най-големите планини и реки. – Мярката за материала, който ще се преподава, зависи от вида на училището, но предпочитателно е, кога се прави учебния план, в случай на нужда да се ограничи материалът на учебния план, отколкото да се откажем от неговото напълно представяне, и с това да изродим обучението, като съобщаваме само гола номенклатура.

Географията в учебния план за средно училище

IV-то отделение. – Отечеството. Най-важното върху явленията на атмосферата, за хоризонта, слънцето, месеца и звездите, дневни и годишни времена. Упътвания да се разбират картите.

III отделение. – Форма и движение на земята. Математическа мрежа. Преглед на континентите и океаните, Европа изобщо, особено физически преглед.

II отделение. – Главните неща из физическата и политическата география на всичките пет части на земята.

I отделение. – Германия. Прусия. Прегледно повторение на всички предишен материал, като се изтъкне особено математическата география.

В училище, което има повече от шест отделения, може покрай повторението на материала да се представят по-точно и чуждите страни.

Трябва да се ползват добри карти, глобуси и телури; учениците трябва да имат хубав атлас.

Географията в учебния план на по-високите училища

Както целта и задачата на обучението, така и методическите бележки имат стойност за съответствените класове на всички видове по-високи училища.

Обща цел на обучението

Да се наблюдава напълно разбрано околната природа и образите на карти, да се знаят свойствата на земната повърхнина и нейното политическо разпределение, също и основните черти на математическата география.

* Редът на класовете е обратен на нашия, сир. IV клас отговаря на нашия II.

*Задачи на учението**Клас VI, 2 часа*

Основни понятия на физическата и математическата география – елементарно и въз основа на близката околност. Първи утвърдения да се разберат релефът, глобусът и картите. Оро- и хидрографическите отношения на земната повърхнина изобщо, като се изтъкне въз основа на същите възгледи образът на отечеството в тесен смисъл на думата, без да се употребява учебникът и в свързка с описание на природата както и в I V клас.

Клас IV, 2 часа

Физическа и политическа география на Германия, като се ползват от учебника. По-нататъшно утвърдяване, да се разбере релефът, глобусът и картата. Прости очертания на черната дъска.

Клас IV, 2 часа

Физическа и политическа география на Европа вън от Германия, особено земите сгрупирани около Средиземно море. Чертание прости картографически скици на черната дъска и в тетрадките.

Клас III в, 2 часа

Да се повтори политическата география на Германия, физическа и политическа география на земите вън от Европа с изключение на германските колонии. Картографически скици както в IV.

Клас III а, 1-2 часа

Да се повтори географията на Европа. Елементарна математическа география Картографически скици както в IV.

В реалните учебни заведения – освен това и най-познатите пътища за съобщения и търговия в днешно време.

Па-1.

Най-важното из общата география и усиливане в математическата география и другите съединени с математиката или физиката.

Особени повторения с обучението по историята според нуждата.

В реалните учебни заведения, освен това и точен сравнителен преглед на най-важните пътища за съобщения и търговия до сегашно време.

Методически бележки

За целта на това обучение подобава, като не се накърнява значението на географията като наука за природата, да се има пред очи преди всичко практическата полза за учениците от този предмет и да се не занемари политическата география.

Според това трябва да се определи целта и задачите на обучението. Да се ограничава на всякъде материалът за изучаване на памет и да се води към добре разбрано наблюдение на околната природа и образите на релефа и картите.

Първите представления в областта на физическата и математическата география се добиват в свързка с близката околност и от това стават и общите понятия много по-разбрани Но трябва да се отбягва всяка изкуственост и да се предпазва човек от така наречените систематически наблюдения.

Щом се разберат така първите основни понятия, трябва да се покажат те на учениците нагледно и на релефа, и на глобуса и после се утвърдяват да се ползват от картата, която те трябва да се научат да четат лека полека.

Препоръчаното чертание е твърде важно за географическото обучение, но трябва да се предпазва човек от много изисквания. Да се задоволява най-често с прости очертания, профили и подобни дръги на черната дъска.

Особено се препоръчва чертанието за горните класове в края на всяка четвърта година, кога преговарят преминалия материал...

Географите на Германия не са доволни от учебните планове по географията и още в първото събрание на немските географи в Берлин на 1881 година взех решение, щото на географията да се гледа като самостоятелен предмет и тя да е застъпена самостоятелно във всичките класове на по-високите училища.

Колкото се отнася до самия материал, то гимназиялният учител R. Lamgenbeck, автор на сполучливи учебници по география, предлага като идеал, към който трябва да се стреми всяко подобрене на учебните планове по география, този план на разпределение: (Geogr. Zeitschrift. I Jahrgang 1895, стр. 458-459).

Кл. VI, 2 часа в неделата

Основните понятия на математическата география; първо утвърдяване да се разбере глобуса, релефа и картата. Преглед на цялата земна повърхнина, като се развиват същевременно основните понятия на физическата и политическата география и на етнографията; отечествена география.

Клас I, 2 часа

Физическа и политическа география на другите земи в Европа и на земите около Средиземно море.

Клас III в, 2 часа

Елементарна математическа география, физическа и политическа география на частите на земята вън от Европа; да се разгледат по-точно Съединените Щати и германските колонии.

Клас, III а, 2 часа

Да се повтори физическата и политическата география на средна Европа.

Клас II в, 2 часа

Да се повтори физическата и политическата география на другите земи в Европа; да се повтори и да се разшири елементарната математическа география.

Клас II а, 1 част

Главните пътища за съобщение и търговия в днешно време и тяхното историческо развитие; отечествена география.

Клас I в, 1 част

Математическа география заедно с въвеждане в учението за проекциите на картите.

Клас I а, 1 част

Физическа география; разпределение на организмите по земята; основните черти на етнографията.

* * *

Не се знае, какви са били ръководните начала на хората, които са написали нашия сегашен учебен план по география, защото те нито са указани, нито пък могат да се извадят като логическо заключение от самия ред на материала. Обстоятелството, дето изучаването на земите се захваща с Африка, би ни довело до мисълта, че за основа на тази програма е послужил аналитическият принцип да се върви от простото към сложното; но в такъв случай как би се обяснило това, дето България се изучава най-подир? Може ли да се приеме, че характерът на природата или животът на хората в Швейцария и Норвегия са по-прости отколкото в България? По-лесно ли ще схване ученикът климата, растителността и начина на живота в Африка, отколкото в Европа. Но от която страна и да разгледаме сегашния учебен план по география, то ще излезе, че той не само не отговаря на съвременните методически изисквания на обучението по география, но представя и голям анахронизъм. Още в 1874 година в седмото събрание на директорите в Пруссия се прие тезата: отечествените отношения трябва да служат в обучението по география, за да може по тях да се

добиват нагледно основните понятия на географията и начина на картографическото представление, а в 1875 година в международния географски конгрес в Париж се прие принципът, щото в обучението по география да се върви от познато към непознато (*du connu a l' inconnu*).

Въз основа на казаното до тука, в хармония с приетите тези в събранията на немските географи и според мои мисли, които тъкмя да развия по-късно в ред статии, предлагам следното:

1). Да се изпратят да учат география в странство най-малко 12 души, които са свършили с успехи гимназия. Да им се определи още от София кой какви второстепенни предмети да вземе, за да се сдобием с географи-естественици, географи-историци, географи-педагози, географи-картографи, географи-политикоикономици и др. От тях ще се очаква да излязат подготвени учители по география за гимназиите и изследвачи на отечеството ни в всяко отношение.

2). Щом се сдобием с добре подготвени географи, да се отвори във Висшето училище катедра по география, като се подготви тя от една страна, като второстепенен предмет на естественици, математико-физици, историци, педагози (факултативно и за други клонове), а от друга страна – като главен предмет, който ще има второстепенни – изброените по-горе.

3) Учители, които ще преподават география в средните ни училища, трябва да имат висше специално образование по нея.

4) Като се сдобием с достатъчно подготвени учители по география, да се въведе географията като самостоятелен предмет във всичките класове на средните ни училища.

5) За първо време да се промени учебният план по география само за първите три класа по образеца на пруския.

6) В новия учебен план по география да се изтъкне ясно целта на географическото обучение и задачите на учението да се не означават така подробно, както е в сегашната програма, защото туй нещо пречи да се преподава материала по-самостоятелно и спира развитието на учебната ни географическа литература, и

7) В учебния план да се дадат къси методически бележки по обучението, като ръководна нишка за учителите.

Берлин, 20 юли 1896 г.

Бел. ред. Още от времето на Александър фон Хумболт Германия е водеща в географията. Тя продължава да има една от най-добрите географски школи, вкл. в обучението по география. Какви са съвременните учебни планове и как се провеждат матурите по география в Германия ще научите в следващите броеве на "География' 21"